

Анна Гайдаш

ДИСКУРС СТАРІННЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПОЛІ США: ОБРАЗ ЛІТНЬОЇ ЛЮДИНИ В ДРАМАТУРГІЇ XVIII СТОЛІТТЯ

У статті автор вивчає історико-філософські підвалини старіння в контексті західноєвропейської та американської ментальностей XVI–XVIII ст. Послугуючись працями Томаса Р. Коула «Життєвий шлях: історія культури старіння в Америці» та Симони де Бовуар «Зрілий вік», автор досліджує діахронічні аспекти геронтогенезу у соціокультурному полі США XVIII ст., зокрема у драматургії.

При визначенні явища пізнього онтогенезу в гуманітаристиці важливим є формулювання ідеалу похилого віку. За Т.Р. Коулом, «досконала старість узаконює норми поведінки, доречні для останнього періоду життя, та забезпечує підтримку і стимул для подальшого існування». Приймаючи за визначальні дане твердження та інші провідні ідеологи пуританської традиції щодо літнього віку, авторка наводить приклади їх імплементації у комедії Роялла Тайлера «Контраст» (1787). Так, у досліджуваній п'єсі актуалізовані нарис ідеального похилого віку та метафоричний образ життя як подорожі.

На основі наведених вище прикладів авторка статті доводить, що попри маргінальність теми старіння у творі Р. Тайлера в образі літньої людини закодований складний амбівалентний комплекс, а геронтична картина світу XVIII ст. представлена ейджистськими поетикальними засобами.

Ключові слова: старіння, геронтогенез, ідеал похилого віку, пуританська парадигма, метафора життя як подорожі, ейджизм.

Вивчення репрезентацій старіння у белетристиці, назріле в епоху збільшеної середньої тривалості життя, потребує визначення понятійно-термінологічного апарату дослідження, міждисциплінарного контексту та історико-філософських рефлексій поняття геронтогенез. Через брак наукових розвідок, присвячених діахронічному підходу до розгляду дискурсу старіння у вітчизняній науці про літературу, **актуальність** досліджуваного питання постає беззаперечною. Зарубіжні представники літературної геронтології (К. Вудворд, М. Гуллетт, М. Хепворт) оперують сучасною інформацією, тоді як зародки ейджистських стереотипів кореняться на світанку формування західної цивілізації. Одним з ґрунтовних досліджень історії старіння в США в культурологічному аспекті є праця Томаса Р. Коула «Життєвий шлях: історія культури старіння в Америці» (1992). Важливою працею із західноєвропейської та американської історії похилого віку є книга Симони де Бовуар «Зрілий вік» (1970), що представляє погляд на тему старіння з перспективи базових положень біології, антропології, літературознавства та економічного контексту. Не можна не згадати і сучасне дослідження британки Дженнетт Кінг «Дискурс старіння у художній літературі та фемінізм: невидима жінка» (2013), щоправда, відправною точкою історико-культурного аналізу слугує середина XIX ст. Очевидно, що історичні підвалини геронтогенезу у літературознавстві залишаються недостатньо вивченими,

зокрема у царині драматургії. Відтак **метою** даної розвідки бачиться виявлення дискурсу старіння у соціокультурному полі США колоніального та післяреволюційного періоду. Зокрема визначальними завданнями стають з'ясування закономірностей та механізмів пізнього онтогенезу дискурсу старіння XVII–XVIII ст. американського пуританства; визначення семантики та поетики конструювання образу літньої людини у п'єсі Роялла Тайлера «Контраст» (1787).

Томас Р. Коул наголошує на тому, що його книга представляє не стільки ставлення до похилого віку в діахронічній перспективі, скільки вивчення історичних значень старіння [6, xvii]. Під ключовим для книги словом «старіння» у широкому сенсі мається на увазі друга половина життя людини з акцентом на таких періодах геронтогенезу, як «ранній похилий» або «третій» вік, «пізній похилий» або «четвертий» вік та термінальний період (за термінологією Коула «перехід до смерті») [6, xviii].

Оскільки від часів Реформації та до початку Першої світової війни у Західній Європі філософська думка неухильно підточувала античне та середньовічне розуміння процесу старіння як містичної частини одвічного стану речей, відтоді за цей тривалий час похилий вік розглядався з раціональної та наукової точки зору. І лише епоха постмодернізму знову привернула увагу до духовних аспектів літнього віку. Т.Р. Коул вважає, що наприкінці XX ст. культуру старіння у США

характеризують відсутність та невідповідність розуміння похилого віку через наступні чинники: доступність довголіття, світові фінансові кризи, швидкий розвиток біомедичних технологій та культурна криза терапевтичних етичних норм, спричинена руйнацією колись відносно цілісного християнського світогляду [6, xx]. Вивчення процесів геронтогенезу переважно підпадає під сферу досліджень економічних, соціальних та природничих наук, які не лише тлумачать, але й намагаються регулювати дані процеси. Отже, при згадуванні «проблеми» старості, яку вчені з відповідних галузей науки (медицина, фармакологія, психологія, соціологія), вважається, можуть розв'язати, для пересічного загалу гуманітарне пізнання періоду пізнього дорослого віку до недавнього часу не представляло актуальності. Акцент на соматичі без належної уваги до духовних питань у вивченні завершального етапу людського життя призводить до дисоціативності, розділення душі і тіла. Т.Р. Коул нарікає на те, що через здобутки медичного та наукового прогресу західна цивілізація залишає глибинний інтерес до розуміння старості у середньовічній культурі. Геронтофобія, побутування у свідомості та мовленні негативних стереотипів, пов'язаних із старістю, міжпоколіннів конфлікти існують, на думку історика, внаслідок ослаблення уваги до духовних аспектів старіння в минулому.

Важливим пунктом свого дослідження Т.Р. Коул визначає формулювання ідеалу похилого віку: зокрема, історик стверджує, що *«[д]осконала старість узаконює норми поведінки, доречні для останнього періоду життя, та забезпечує підтримку і стимул для подальшого існування»* [6, xxviii]. Якщо у першій частині книги, спираючись на трансцендентальний, суспільний та індивідуальний стрижень для формулювання ідеалу похилого віку, дослідник доводить, що уявлення про життєві етапи людини були започатковані у період від часів пізнього середньовіччя та упродовж XVII ст. у західній цивілізації, то у заключній її частині автор аналізує різкий перехід від релігійно-общинного розуміння старості до науково-індивідуалістичного сприйняття значення геронтогенезу у США у період з XVIII по XX ст. Провідними метафорами авторської думки слугують архетипові образи життя як подорожі (life as a journey) та віковий розподіл життя на сцени / етапи (stages of life: англійське слово stage є омонімом, яке означає в оригіналі і етап, і сцена — у подальшому викладі матеріалу буде застосовуватися більш загальне значення образу, а саме «етап»).

Перші дослідження похилого віку знаходимо у працях античності: у своїй фундаментальній праці про старість де Бовуар аналізує погляди Гіппократа та Галена, які стосуються переважно фізичного аспекту питання [5, 17–18], а також

середньовічних схоластів, що більше вдаються до акцентуації духовних сторін. Вже у «Герокоміці» Клавдія Галена (II ст. н.е.) тіло розглядається у нерозривній єдності з душею [5, 18]. Від античних мислителів схоласти середньовіччя успадковують потрактування людського життя як серії короточасних етапів, відмінних один від одного, що не представляють собою процес тривалого розвитку [6, 33]. Т.Р. Коул стверджує, що за часів середніх віків тема старіння була важливим, хоча й другорядним об'єктом дослідження, так як представники католицької релігійної думки прагнули вічності, а не довголіття [6, 12]. Саме за тих часів формується індустрія паломництва, як мандрівного, так і внутрішнього, що знаходить відображення в алегоричних мотивах жанру мораліте. З'являються перші механічні годинники, інсталювані у церквах та ратушах для точного виміру часу з метою проведення торговельних угод. Таким чином, аморфні раніше уявлення про час почали набувати конкретики, зокрема його художні символи у пізній середньовічній іконографії асоціювалися зі смертю, занепадом та крахом, уособлені у постаті Батька-Часу чи Жнеця-Часу (у слов'янській міфології образ скелета з косою). Домінування цієї фігури у поєднанні із зображеннями життєвого циклу у формі кола утворювали суспільне розуміння плину часу та необхідності смерті лише до XVI ст., коли провідною метафорою тривалості життя стала форма піраміди або сходів, що підіймаються до гори у центрі, та далі спадають. Найвідомішою ілюстрацією сходів життя є п'єса німецького драматурга Памфіліуса Генгенбаха «Десять вікових етапів» («The Ten Ages of This World», 1515), яка демонструє життєвий шлях людини у вигляді кар'єрних сходів, кожен етап яких регламентований власними чеснотами та пороками. Таким чином було створено нову когнітивну мапу життєвого курсу людини, актуальну до кінця XX ст. Тим часом соціальні зсуви на користь урбанізації сакралізують роботу як новий екзистенційний вимір, що своєю чергою трансформує поняття часу та відповідно смерті: *«... час набуває нового, більш проникливого значення... акцент робиться на здоров'ї та контролі тіла»* [6, 23], а також поступово культивується форма самоконтролю.

У північноєвропейських країнах та в Англії часів правління королеви Єлизавети розвиток театральної індустрії створює сприятливі умови для драматургічних інновацій. Шекспірівський Жак з комедії «Як вам це подобається» представляє власну вікову таксономію з чоловічої точки зору: кожен із семи вікових етапів (stages) є театальною сценою для виконання визначених ролей [6, 24]. Тут вбачаємо конструювання стереотипних моделей поведінки. Американський дослідник Т.Р. Коул стверджує, що образ сходів, які підіймаються та спадають, побудований на

ідеях гріховності, мінливості та швидкоплинності, одночасно створює ілюзію довголіття та впорядкованості життєвих етапів [6, 26]. Відтак мотив сходів позитивно впливає на відчуття збентеження та дезінтеграції, властиві віковій ідеології XVI та поч. XVII ст. Новий погляд на ієрархію вікових етапів, зокрема пізнього онтогенезу, пропонує ідеал чіткої та безпечної тривалості життя. З іншого боку, в колоніальній Америці пуританська традиція, нуртована кальвіністською аскезою, дотримується власного розуміння часу («ЧАС набуває континуальності, характеру єдиного неперервного потоку <...> прочитується, як “зараз і завжди”» [2, 38]), що свідчить про відмінність (принаймні запізнення) від формування ейджистської ментальності у західноєвропейській культурі.

Цікаві спостереження історика щодо гендерних упереджень в контексті геронтогенезу епохи: хоча до середини XVI ст. жінки були відсутні як у філософських роздумах, так і на зображеннях середньовічної вікової іконографії [6, 26], в культурі сформувався культ жіночої тілесної краси. Аксиомою стає твердження, що зовнішня краса прирівнюється до краси духовної, внутрішньої. Парадоксальність полягає у тому, що жінка як «диявольське поле діяльності» (за середньовічними уявленнями) в аристократичних та буржуазних колах робить красу своїм «професійним або священним» обов'язком. Так у комедії Р. Тайлера «Контраст» (1787) дія розпочинається діалогом двох молодих американок:

ЛЕТИЦІЯ. О, то заради кого ми повинні вбиратися і хто нас судитиме?

ШАРЛОТТА. ...Чоловік! Ось заради кого ми вбираємося, гуляємо, танцюємо, говоримо, чухнемо та посміхаємося [8, 1104].

Інноваційним кроком можна вважати репрезентацію жінки поруч із чоловіком в контексті біблійного ідеалу пізнього онтогенезу американських колоністів. Втім, гендерна рівність пов'язується із дитинством («Всі ми як малі діти. Мудрий старий чи стара ще молоді, аби мати здатність до навчання» [6, 33]), що продовжує кристалізувати небажане порівняння з часів античності, яке формується у стійкий негативний стереотип ейджизму «старість — друге дитинство».

У Новому Світі таїнство християнського навернення пропонує подорож відкриття в контексті колективного та особистісного пуританського досвіду. Метафора подорожі відкриття або духовного паломництва (власне мандрівки до святих місць були заборонені [6, 34]) визначає життєвий цикл колоніального періоду майбутніх США. Важливість набожності для пуритан Е. Елліотт вбачає у новоанглійському кальвінізмі, побудованому на принципах «єдності, тяжкої праці та самозречення» та водночас віри в оптимізм [3, 244, 257]. Наведемо аналітичні

спостереження Т.Н. Денисової щодо засадничих ідей пуританської традиції в США, а саме її ідеологічні підвалини: «*Чітка релігійна ідеологема визначила спірітуалістичну тональність всієї, навіть найпрактичнішої діяльності колоністів, виокреслила низку провідних, визначальних для становлення громади-нації-держави параметрів. Комплекс пуританства слугував водночас і релігійним (теософським) ядром, й організатором соціокультурної історико-політичної його оболонки*» [2, 37].

Очевидно, що життєвий шлях, як і духовне паломництво пуританина, були чітко детерміновані церквою. Оскільки кінцевою метою подорожі життя була підготовка до смерті та зустріч із Всевишнім, то похилий вік здебільшого трактували як знак обраних [6, 38]. Т.Р. Коул доводить, що віруючі пуритани продовжували розвиватися навіть у пізній старості, адже релігійні підвалини віри створювали сприятливі умови для духовних та емоційних потреб літнього населення. Крім Біблії, яка була «*взірцем для структурування життя в усіх його різновидах*» [2, 37], Т.Р. Коул говорить про популярність роману-алегорії «Подорож палігрима» (1678) Джона Баньяна серед пуританських вірян. З точки зору інтерпретації пізнього онтогенезу важливою є друга частина книги британського проповідника «Християна та її діти» (1684), головна героїня якої завершує своє паломництво у похилому віці. Розлогий аналіз баньянівського бестселеру американським дослідником показує, що зображення геронтогенезу витримано у дусі пуританської парадигми суперечності духа і тіла: Християна уособлює водночас фізіологічні обмеження та духовне зростання. У майбутньому, пише Томас Коул, відокремлення емоційного розвитку від інволюційних змін стане нормою у протестантській Америці [6, 47], обумовлюючи ейджистську стереотипізацію.

Хоч пуритани сприймали процес старіння як «священне паломництво до Бога» та шанували літніх людей, похилий вік тим не менш не гарантував поваги, влади або благополуччя, особливо для жіночого населення, яке у старості часто піддавало нехтуванню й зневазі [6, 48–49]. Запорукою щасливої старості вважалося дотримання життєвої мудрості — незалежності літніх батьків від дорослих дітей. Крім того, багатодітні родини перших поселенців мали достатню територію для окремого проживання. Самотні старі не були полишені напризволяще — вони отримували соціальні виплати та мусили виконувати певні громадські обов'язки [6, 51]. Поважного статусу набували забезпечені вдови, довголіття яких значно перевищувало тривалість життя чоловіків (у комедії Тайлера присутня згадка про значущість великих престарілих пані (dowager) для молодого покоління американок [8, 1107]). Також важливу соціальну роль відіграв інститут батьківства

у другому поколінні — стосунки бабусь та дідусів із онуками були тісними в Новій Англії за часів колоніального періоду [6, 53].

У найвідомішому у новоутворених США драматичному творі XVIII ст. — п'єсі Р. Тайлера «Контраст» — присутня розробка молодим автором ідеалу похилого віку, мотиву життєвої подорожі та лінії самостійності літніх батьків. Традиційно цю комедію, написану через чотири роки після завершення війни за незалежність США, потрактовують у дусі національного піднесення [7; 1; 4], де переважна більшість дійових осіб є молодими людьми. Контраст, заявлений у назві твору, простежується у парі двох джентльменів, один з яких — полковник Генрі Менлі — уособлює пуританські чесноти, а другий — Біллі Дімпл — є втіленням марнотратного образу життя. Також протиставляються жіночі персонажі — сором'язлива Марія та гоноровиті Летиція й Шарлотта. Серед другорядних дійових осіб в опозиції перебувають помічники Генрі Менлі і Біллі Дімпла. Невигадлива сюжетна лінія (навіяна шеріданівською «Школою лихослів'я») полягає у перипетіях, які наприкінці комедії об'єднують зразкових персонажів — полковника Менлі та Марію, тоді як Дімпл, Летиція та Шарлотта мають усвідомити нікчемність та порожність своєї поведінки. Конфлікт комедії полягає у давньому рішенні старих приятелів (англ. *old folks*) — батьків Дімпла та Марії — одружити своїх дітей, тоді як молоді люди не бажають цього шлюбу. Однак Марія надзвичайно шанобливо ставиться до старого батька і не припускає навіть думки оскаржити волю останнього. З перспективи міжгенераційних стосунків відсутнє протистояння молодого покоління та літнього персонажа (додамо, що за сюжетом батьки Дімпла померли, відтак, з боку нареченого немає антагонізму). Другорядному персонажеві Ван Рафу, Марійчиному батькові, випадає роль судді-патріарха, витримана у традиції пуританської парадигми. В амбівалентному образі Ван Рафа до певної міри відтворений ідеал похилого віку, яким його вбачають батьки-пілігрими (пуритани) Нового Світу: працелюбний та незалежний вірянин. Його діалоги з дочкою сповнені наполегливості та самовпевненості. Однак, почуття обов'язку та прагнення наживи (старий сподівався, що Дімпл володіє чималими статками, успадкованими від батьків) керують діями Ван Рафа, допоки не з'ясується, що Дімпл має борги та нечестиві наміри. Відтоді твердість літнього персонажа м'якшає і у своєму монолозі він визнає правоту дочки, втім, благословляючи шлюб Марії та полковника, Ван Раф виголошує: «... *молоді гадають, що старі є дурнями; але старі знають,*

що дурнями є молоді» [8, 1141]. Мотив життя як подорожі пунктирно окреслений переважно у розмовах батька Марії з дочкою — спогади Ван Рафа (про померлу дружину, батька Дімпла та інше) дотичні до текстів жанру геронтологічної літератури сьогодення, яку фахівці називають *life review* або «перегляд життя». Принагідно наведемо переконання сучасних психологів у тому, що особистість по-справжньому набуває зрілості тоді, коли виникає потреба суб'єкта у перегляді життя, а саме оцінюванні, осмисленні та часто переосмисленні досвіду зі свого минулого, особливо при спілкуванні з іншими [6, 38].

Про власних батьків полковник Менлі відзивається у дусі пуританського ідеалу похилого віку: «*Хитаючись, вони наближаються до кінця свого плідно прожитого життя, а їх єдиним бажанням перед смертю є прагнення побачити своїх дітей влаштованими*» [8, 1113]. Т.Р. Коул пояснює стійку асоціацію старості зі смертю тим, що у Західній Європі (припускаємо, що на території Нового Світу також) лише у XVIII ст. біологічний вік починає відігравати роль у регулюванні суспільних процесів. Оскільки до того часу точний вік не мав особливого значення у побуті, лише невелика кількість людей точно знали, скільки їм років. Крім того, через відсутність пенсійної системи етап старості не був визначений *per se*, а численні інфекційні хвороби, чума та голод запобігали тривалості життя вище середнього терміну, що сформувало у тогочасній свідомості зв'язок смерті зі старістю [6, 11].

Серед фразеологічних мовних зворотів варто відмітити наявність наступних виразів дискурсу старіння з негативною імплікацією, що формує у мові несприятливі стереотипи: сентиментальність порівнюється з скринькою для капелюшок старої пані; пороки — із дияволом (англ. «*the old boy*» дослівно означає «старий хлопчик») [8, 1112; 1123].

У статті окреслені такі закономірності та механізми пізнього онтогенезу дискурсу старіння XVII–XVIII ст. американського пуританства, як орієнтація на світоглядні засади новоанглійського кальвінізму; формування позитивного ідеалу похилого віку; метафоризація життя як подорожі тощо. Попри маргінальність теми старіння у комедії Роялла Тайлера «Контраст» в образі літньої людини закодований складний амбівалентний комплекс, а загалом геронтична картина світу XVIII ст. представлена ейджистськими поетикальними засобами. Наведені вище результати окреслюють перспективи подальшого вивчення художніх репрезентацій дискурсу старіння на матеріалі драматичних творів наступних історичних епох літератури США.

ДЖЕРЕЛА

1. Галлямова М.С. Национальное своеобразие английской драматургии XVIII века в литературе США до 1900 года [Электронный ресурс] / М.С. Галлямова // Режим доступа: <http://gisap.eu/gu/node/16951>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 30.01.2016.
2. Денисова Т. Пуриганська традиція як плідна тенденція в літературі США / Тамара Денисова. Американські літературні студії в Україні. — К., 2004. — Випуск 1 «Пуриганська традиція в літературі США». — С. 36–43.
3. Елліотт Е. Ці неупокорені пуригани, які вижили у канонічних війнах / Еморі Елліотт. Американські літературні студії в Україні. — К., 2004. — Випуск 1 «Пуриганська традиція в літературі США». — С. 240–257.
4. Залесова Н.М. Формирование и восприятие образа джентльмена в языке и культуре США [Электронный ресурс] / Н.М. Залесова // Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-i-vozpriyatie-obraza-dzhentlmena-v-yazyke-i-kulture-ssha>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 30.01.2016.
5. Beauvoir S. de. The coming of age / Simone de Beauvoir. Tr. By Patrick O'Brian. — New York : W.W. Norton and Company, 1996. — 585 p.
6. Cole T.R. The journey of life: a cultural history of aging in America / Thomas R. Cole. — Cambridge : Cambridge UP, 1992. — 260 p.
7. The Wordsworth companion to literature in English / Ed. by Ian Ousby. — Hertfordshire : Cambridge UP, 1994. — 1036 p.
8. Tyler R. The contrast / Royall Tyler. The Heath anthology of American literature. Ed. by Paul Smith. — Lexington : D.C. Heath and Company, 1994. — P. 1102–1142.

Гайдаш Анна Владиславовна

ДИСКУРС СТАРЕНИЯ В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПОЛЕ США: ОБРАЗ ПОЖИЛОГО ЧЕЛОВЕКА В ДРАМАТУРГИИ XVIII СТОЛЕТИЯ

В статье автор изучает историко-философскую сущность старения в контексте западноевропейской и американской ментальностей XVI–XVIII вв. На материале работ Т.Р. Коула «Жизненный путь: история культуры старения в Америке» и Симоны де Бовуар «Зрелый возраст» автор исследует диахронические аспекты геронтогенеза в социокультурном поле США XVIII в., в частности, в драматургии.

При определении понятие поздней зрелости в гуманитаристике, необходимым представляется формулирование идеала пожилого возраста. За Т.Р. Коулом, «идеальная старость регулирует нормы поведения, адекватные для завершающего периода жизни, и обеспечивает поддержку и стимул для дальнейшего существования». Принимая за основу данное значение, равно как и другие фундаментальные идеологии пуриганской парадигмы относительно геронтогенеза, автор приводит примеры их реализации в комедии Роялла Тайлера «Контраст» (1787). В исследуемой пьесе пунктирно очерчен идеал пожилого возраста и метафорический образ жизни как путешествия.

Автор статьи доказывает, что, несмотря на маргинальность темы старения в произведении Р. Тайлера, в образе пожилого человека закодирован сложный амбивалентный комплекс, а геронтическая картина мира XVIII в. представлена негативными эйджистскими импликациями.

Ключевые слова: геронтогенез, старение, идеал пожилого возраста, пуриганская парадигма, метафора жизни как путешествия, эйджизм.

Anna Vladyslavivna Gaidash

THE DISCOURSE OF AGING IN SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT OF THE USA: THE ELDERLY CHARACTER IN THE 18TH CENTURY DRAMA

The article tackles the historical and philosophic background of aging in the context of West European and American mentalities of the late Middle Ages and Enlightenment. On the basis of T.R. Cole's "The Journey of Life" and S. de Beauvoir's "The Coming of Age" the author of the paper studies diachronic aspects of later life in the US drama of the 18th century.

To characterize late adulthood in the humanities it is significant to delineate an ideal old age. T.R. Cole presumes that it "legitimizes roles and norms appropriate to the last stage of life, providing sanctions

and incentives for living with the flow of time". In terms of Cole's formula as well as other basic ideas of puritan worldview shedding light upon aging, the paper demonstrates their implementation in Royall Tyler's comedy "The Contrast" (1787). The author of the paper argues that Tyler's play implicitly promotes the Puritans' ideal of the elderly and the metaphor of life as a journey.

The paper demonstrates that although the older adult is a minor character in the comedy, yet he is represented as a complicated and ambivalent personality. Also there have been detected the markers of ageist discourse in the framework of poetic peculiarities of the drama.

Key words: aging, late adulthood, ideal of the old age, the Puritan doctrine, the metaphor of life as a journey, ageism.

УДК82-1/-9

Ольга Дубина

МОТИВ СМирЕННЯ У «ТЕРАТУРГИМИ» АФАНАСІЯ КАЛЬНОФойСЬКОГО

У статті розглянуто збірку богородичних оповідань «Тератургима» Афанасія Кальнофойського крізь призму одного з провідних мотивів у цьому тексті — мотиву смирення. Основну увагу зосереджено на дослідженні особливостей відображення у творі ключових чинників смирення, що ними виявляються наслідування, праця, бідність, приниження і страждання. Проаналізовано запропоновані письменником опозиції до концепту смирення, а також значення цієї християнської чесноти у процесі богопізнання.

Ключові слова: богородичне оповідання, смирення, наслідування, чудо, богопізнання.

Афанасій Кальнофойський належить до першого покоління культурних діячів польсько-латинського періоду в українській літературі XVII ст. [8, 12], що сформувався в умовах взаємодії на польсько-українських теренах різних філософсько-естетичних і конфесійних орієнтацій (православно-візантійської, католицько-латинської, а також протестантизму) [6, 262]. Найбільш впливовою постаттю того часу був Петро Могила [8, 13], культурно-освітнім осередком — Києво-Могилянська академія [7, 86]. На посаді архимандрита Києво-Печерської Лаври Петро Могила турбувався не лише про її матеріальне становище, а й докладав зусиль для підтримки релігійного значення обителі, котре вона мала здавна, завдяки проявам божественної благодаті через образ Печерської Богоматері та вшануванню мощей святих, що зберігалися у монастирських печерах [3, 339]. Саме тому Петро Могила взявся збирати відомості про благодатні явища, чудесні події, що мали місце в цій обителі. Всього він записав близько тридцяти історій (його книжка збереглася не повністю), більшість з яких згодом увійшла до «Тератургим» Афанасія Кальнофойського, виданої у 1638 році [3, 340]. Її повна назва звучить так: *“Teratourghima, lubo Cuda, ktore byly tak w samym swietocudotwornym Monastyru Pieczarskim Kijowskim, iako u w obudwu*

swietych Pieczarach, w ktorych po woli Bozey Błogosławieni Oycowie Pieczarscy, pożywszy, u ciężary Ciał swoich złożyli. Wiernie u pilnie teraz pirwszy raz zebrane u swiatu podane przez W. Oycy Athanasiusa Kalnofoyskiego, zakonnika tegoż Ś. Monastyra Pieczarskiego. Z drukarni Kijowopieczarskiej, roku P. 1638”. Цей текст був задуманий як продовження «Патерикону» Сильвестра Косова, теж написаного за розпорядженням Петра Могили. Метою обох творів було прославлення лаврської обителі і її святих, котре мало стати безсумнівним знаком істинності і святості православної віри [4, 268–269]. Але, якщо у «Патериконі» йдеться в основному про прижиттєві чуда печерських угодників, то Кальнофойський зосереджується на чудах від мощей святих та образу Богородиці [4, 293–294]. У тому ж 1638 році у лаврській друкарні вийшов додаток до «Тератургим» — польськомовна збірка оповідань про чуда від образу Куп’ятицької Божої Матері «Парергон», написана Афанасієм Кальнофойським у співавторстві з Іларіоном Денисовичем [6, 179].

Узагалі у «Тератургимі» можна виділити історичну та літературну частину, що становить збірку богородичних оповідань [13, 323]. Порівняно з іншими українськими марійними текстами XVII ст. цей твір мало вивчений. Донині книжка, завдяки поданим у ній детальним